

GEBERMEK KELİMESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

Seyfullah TÜRKMEN*

Özet

Bu yazıda “gebermek” kelimesinin kökeni üzerinde durulmaktadır. Bu konuda Türk halk kültüründe ölümle ilgili uygulamaların tanıklığından yararlanılmıştır. Ayrıca dilde yeni kelimelerin oluşumu konusuna da değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Köken bilimi, gebermek, ölüm

Abstract

Every word has a live story. In this paper, origin of the “gebermek” word is studied on. In this subject applications about that are benefited at Turkish public culture. Moreover it has been mentioned about the formation new words in language.

Key words: Etymologie, gebermek, die

Dilde her kelimenin farklı bir hayat hikayesi vardır. Köken bilgisiyle uğraşmak bu hikayeyi ortaya koymaktan ibarettir. Köken bilimi zevkli fakat, zorlu bir iştir. Her kelimenin farklı bir hayat serüveni olduğu için bir kelime için kullandığımız yöntem başkası için geçerli olmayabilmektedir. Köken biliminde her kelime ayrı bir dünya olarak ele alınmalıdır. Bu sebeple çok dikkat ve uzmanlık gerektiren ilgi çekici bir konuyla karşı karşıya olduğumuzu vurgulamak gerekir.

Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nün giriş kısmında Hasan Eren köken bilimiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Dil biliminin etimoloji adını verdiğimiz kolu başlangıçtan beri her yerde büyük bir ilgi görmüştür. Dil bilimi alanında çalışabilmek için uzman olmak gerekir. Özellikle etimoloji alanında uzmanlığın büsbütün özel bir yeri ve değeri vardır. Bu açık gerçeğe karşılık her çağda ve her yerde *amateur* ve *dilettante*’ların en çok bu alana yöneldiklerine tanık oluyoruz (Eren, 1999; xii).”

Bu yazımızda bu zevkli ve zorlu alana bir adım atarak “gebermek (ölmek)” kelimesinin kökeni üzerinde durmaya çalışacağız. Burada “gebermek” kelimesinin ne şekilde oluştuğunu ve “ölmek” anlamını nasıl kazandığını incelemeye gayret edeceğiz.

“Gebermek” kelimesi *Türkçe Sözlük* (Parlatır vd. 1998)’te “ölmek” anlamına gelen bir madde başıdır. Söz varlıklarının oluşumuyla ilgili olarak aşağıdaki bilgiler bize yol gösterecektir: “*Bir dilin söz varlığı, yani sözlük öğeleri, başlıca iki kaynağa dayanmaktadır. Birincisi, mevcut öğeleri ses ve anlamca değiştirme, ikincisi ise, başka dillerden almaktır. Bu yüzden, her dilin söz varlığı, iç öğeler ve dış öğeler diye ikiye ayrılır. Toplumlar da kişiler gibi yeni*

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni/ KIRIKKALE

bilgilere ancak eski bilgileriyle ulaşabilirler ve bu noktada, eski bilginin adı üzerinde ses-şekil veya anlam değişikliğine gidilir (Karaağaç, 2002; 33).”

Bu açıklamalara göre “gebermek” kelimesi ya dışarıdan alınma, yani bir “dış öge” veya Türkçe bir kökten oluşmuş, yani “iç öge” olabilir. Bu kelimenin kökenini bulmak için kelimenin zaman içinde geçirmiş olduğu ses-anlam değişmelerini hesaba katmak gereklidir.

Dil kültürün taşıyıcısı, kelimeler de dilin malzemesi olduğuna göre her kelime ait olduğu kültür dairesinin izlerini taşıyacaktır. Bu sebeple Anadolu’daki ölümle ilgili gelenek ve uygulamalara bakmak gereklidir. Çünkü söz konusu edilen kelime *Türkçe Sözlük* (Parlatır vd. 1998)’te “ölmek” anlamındadır.

“Denizli İli Çivril İlçesinde Ölümüne Bağlı Uygulamalar Ve Yas Etme” adlı makalede ölüm anı şöyle anlatılmaktadır: *“Hastanın öldüğüne emin olmak için soluğu ve kalbi dinlenir, şah damarı kontrol edilir, ellerine dokunulur. Canı çıkana kadar el vurulmaz. Vücut kendini bırakınca gözler kapatılır, bacaklar uzatılır, kollar yana yerleştirilir. Gerek var ise yatak temizlenir, giysi ve çamaşırlar kesilerek çıkarılır, cenaze yastıksız veya alçak yastıkla yer yatağına yatırılır. Üzerine temiz çarşaf / battaniye örtülür. Çenesi baş üzerinden, ayakları başparmaklarından bağlanır. Vücudun şişip şişmediğini anlamak için göbek üzerine ufak bir taş yerleştirilir. Ölüm gece olmuş ise sabaha kadar serin yerde bekletilir veya başucuna yelpaze/vantilatör kurulur. Bulunduğu yer aydınlatılır ve cenaze yıkana kadar erkekler tarafından beklenir. Ölüm gününde olmuş ise, cenaze yıkama işlemi için gerekli hazırlıklar tamamlanana kadar cenaze yattığı yerde bekletilir. Uzaktan gelecek bir yakın yok ise, cenazenin mümkün olduğunca kısa sürede defnedilmesi gerekir* (Akarpınar, 2002).”

Yukarıdaki alıntıda “göbek üzerine taş koyma, serin yerde bekletme, başucuna yelpaze/vantilatör kurma, mümkün olduğunca kısa sürede defnetme” ifadelerine dikkat etmek gerekir. Bu uygulamalar cenazenin şişip kokmasını önlemek içindir. Belki bugün bütün bu uygulamalar bir gelenek olmuş ve işlevleri düşünülmeden yapılmaktadır; ancak başlangıçta bütün bu gelenekler bir ihtiyaçtan doğmuştur. Ayrıca bu uygulamaların sadece Çivril’de değil, bazı ufak farklarla bütün Anadolu’da görülebileceğini belirtelim. Bazı bölgelerde “taş” yerine cenazenin üzerine “bıçak vb.” metallerin konulması bu çeşit ufak farklılıklardır.

Anlaşıldığına göre “gebermek” kelimesi “ölmek” anlamındadır; ancak burada bir anlam farkı vardır. “Gebermek” cenazenin şişip kabardığı belki de kokmaya başladığı ölüm anıyla ilgilidir ve istenmeyen bir durumdur. Zaten bu kelime argo ve beddua olarak “geber, geberesice, gebersin vb.” şekillerde kullanılmaktadır. Sevilen, hatırı sayılan biri ölünce “Allah rahmet eylesin, makamı cennet olsun, nur içinde yatsın vb.” birçok güzel söz söylenirken istenmeyen kişiler için nadir de olsa “geberdi vb.” olumsuz ifadeler kullanılmaktadır. Olumsuz ifadelerin az kullanılması da “ölenin arkasından kötü konuşmama” kültürüyle ilgilidir.

Ölüm anında cenazenin şişip kokmaması (yani gebermemesi) için yukarıda anlatılan işlemlerin yapılması gereklidir. Bunun için de cenazenin yanında birçok yakınının veya kendisiyle ilgilenecek birilerinin olması şarttır. “Geberesice” bedduasının anlamı şimdi biraz daha belirginleşti sanıyorum. Bu beddua “seni kimse sevip yanına gelmesin, cenazen de ortalıkta kalıp şişsin, koksun; ölünce bile perişanlıktan kurtulma vb.” anlamlara gelen bir lanet okumadır. Zaten Anadolu insanı en çok iki yerde akrabasını, yakınlarını hatırlar. Bunlardan biri “düğün” diğeri ise “ölüm” anıdır. İnsanlara en çok ihtiyaç duyduğumuz anlar da bunlar olmalıdır.

Buraya kadar “gebermek” kelimesinin anlamını açıklamaya gayret ettik. Acaba bu kelimenin kökeni nedir? Kelimenin anlamındaki “şişmek, kabarmak” bize “gebe” kelimesini hatırlatmaktadır. Hamile anlamında kullandığımız “gebe” köken itibarıyla “şişme, kabarma” ile ilgilidir.

Burada “gebe” ile “kaba” kelimesinin, doğal olarak da “gebermek” ile “kabarmak”ın köken olarak aynı kelimeler olduğunu vurgulamak gerekir. Bu durumun pek çok örneği vardır ve bu durum “fono-semantik başkalaşma (Kara 2001), doublet, ikili biçim (Eren, 1995)” gibi terimlerle anlatılmaktadır. “Pide – pizza, ağda-akide, barış- varış, bölük-belik” gibi kelimeleri bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Burada bir kelimenin iki kelimeye dönüştüğünü görmekteyiz. Yeni bir ses değeri kazanan kelime aynı zamanda yeni bir anlam da kazanmaktadır. Böylece yeni bir kelime oluşmakta, yeni ses ve anlamla dilde yerini almaktadır. Dilde kelime hazinesini zenginleştiren dil-içi unsurlardan en önemlilerinden biri de budur (Bu konu Mehmet KARA tarafından bütün yönleriyle incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kara, 2001).

Gebermek (veya kabarmak), *gebe* (veya kaba) isim kökünden, isimden fiil yapım eki olan *-r* ile türetilmiş olmalıdır. Pek işlek olmayan, eskiden beri ancak sayılı kelimelerde görülen bu ek ile yapılmış kelimelere *deli-r-*, *beli-r-* (*belgü-r-*), *kaygu-r-*, *bağ-t-r-*, *çağ-t-r-* gibi örnekler gösterebiliriz (Ergin, 1993).

“Gebermek” kelimesinin kökeniyle ilgili olarak birkaç ihtimal daha ileri sürmek, tek heceli bir köke kadar gitmek mümkündür. İleri sürülebilecek bu görüşler üzerinde uzun uzadıya durmak mümkündür. Ancak yazımızın amacı gerçekleşmiş bulunmaktadır. Zira bu yazının amacı “gebermek” ile “kabarmak” kelimesinin aslında aynı kelimeler olduğu, ses-anlam değişmesi sonucunda yeni bir söz varlığının ortaya çıktığını göstermektir.

Görüldüğü gibi köken bilimi incelemesi dil bilgisi, dil bilimi, anlam bilimi, ses bilgisi, sözlük bilimi gibi alanlarla ilgili olduğu gibi halk kültürü ile de yakından ilgilidir. Anadolu’daki ölüm uygulamalarını bilmeden “gebermek” kelimesini izah etmek mümkün değildir. Çünkü her kelimedede olduğu gibi sözü edilen kelimedede de içinde yer aldığı kültürün damgası açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak “gebermek” kelimesinden hareketle her dilin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen mükemmel bir sistem olduğunu vurgulayalım. Çünkü dil, ihtiyaç duyduğu kelimeyi kendi içinden bir ögeyi değiştirip onu yeni bir

kelime yaparak karşılamıştır. Başka bir kelimedede de başka bir yol karşımıza çıkacaktır. Bu durum bize dilin kendine özgü kurallarla işleyen mükemmel bir sistem olduğunu bir kez daha göstermektedir.

KAYNAKLAR

- 1.Akarpınar,R.Bahar 2002 ; “Denizli Çivril İlçesinde Ölüme Bağlı Uygulamalar Ve Yas Etme”, *Türkbilig*, Ankara, s.1-17.
- 2.Eren,Hasan 1995 ; “Türkçede Doublet Örnekleri” *Türk Dili* (523-Temmuz), Ankara, s.731-736.
- 3.Eren, Hasan 1999; *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- 4.Ergin, Muharrem 1993; *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., 20.Baskı, İstanbul.
- 5.Kara, Mehmet 2001; *Kökteş Kelimelerde Fono-Semantik Başkalaşma* (Kırıkkale Üniversitesi, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi).
- 6.Karaağaç, Günay 2002; *Dil, Tarih Ve İnsan*, Akçağ Yay.,Ankara.
- 7.Parlatır,İsmail vd.; 1998; *Türkçe Sözlük*, TDK Yay. 9. Baskı, Ankara.